

Черкашина Тетяна Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». E-mail: tcherkashina@ukr.net

Cherkashyna Tat'jana Viktorivna – Doctor of Pedagogical sciences, Professor of the Department of Pedagogics and Educational Management of Communal Educational Establishment “Tcherkasy Regional Institute of Postgraduate Education of Teaching Staff of Tcherkasy Regional Council”, Ukraine. E-mail: tcherkashina@ukr.net

УДК 37.06(44)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ЗАСАД ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ

М. Є. Шабінський

У статті розглянуте законодавче забезпечення освіти взагалі та громадянської освіти зокрема в таких країнах як Україна і Франція. Проаналізовано передумови, тенденції та проблеми при створенні правових засад функціонування освітніх закладів цих країн, особливу увагу приділено законодавчим та нормативним актам, що регулюють діяльність початкових навчальних закладів.

Ключові слова: громадянське виховання, початкова освіта, законодавче забезпечення, галузь законодавства, гуманізація, демократизація, Освітній кодекс, Україна, Франція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Розвиток та вдосконалення системи освіти в Україні зумовлює необхідність як перегляду, розширення і поглиблення його законодавчо-нормативного забезпечення, так і зведення всієї цієї бази до єдиного комплексу. Наразі стає корисним досвід країн, де освітянська сфера має давні історичні традиції, а її правова база може служити прикладом для нас як з точки зору охоплення нею різних сфер освітянського життя, так і динамічності її змін залежно від тих цілей, які ставить перед собою суспільство на кожному конкретному етапі свого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Наші висновки ґрунтуються на наукових дослідженнях таких вітчизняних дослідників проблеми правового забезпечення процесу освіти як В.О. Зайчук, В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, Л.Ц. Ваховський, С.О. Вовк, Г.А. Копилова. Ця проблема піднімалася також у публікаціях російських вчених Г.О. Дорохової, О.М. Смоліна, В.Є. Шудегова, В.М. Сиріх, С.М. Широбокова, В.М. Утенкова.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Нами зроблена спроба проаналізувати розвиток правового забезпечення процесу освіти в Україні за весь період її існування як незалежної держави, труднощі юридичного плану, з якими стикаються освітяни у своїй повсякденній діяльності. А також запропоновано до розгляду досвід Франції у аналогічній сфері. Система французьких законодавчих та нормативних актів, процедура їх ініціалізації, розробки і прийняття, на наш погляд, можуть зацікавити вітчизняних дослідників і практиків сфери виховання, так само як і механізми втілення цих актів у повсякденне життя школи, контролю за їх виконанням усіма учасниками освітнього процесу.

Мета статті. Дана стаття має на меті привернути увагу вітчизняних державних службовців, юристів, науковців, викладачів, студентів і батьків учнів до того, як здійснюється правовий супровід процесів виховання і освіти у Франції та яку роль відіграє у цьому процесі громадянське виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. З моменту виникнення України в якості незалежної держави, освіта знаходиться в центрі уваги її внутрішньої політики. Про це свідчить, серед інших, той значний масив актів законодавства, який безпосередньо чи то опосередковано стосується сфери освіти. З прийняттям Конституції України, базового Закону України «Про освіту» та законів прямої дії: «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», визначено як загальні правові засади демократичного функціонування і розвитку освіти, так і правові, організаційні, фінансові відношення її підрозділів, а також їх фінансово-господарська та матеріально-технічна база.

За весь період існування України видано понад 200 указів Президента України, 150 постанов Кабінету Міністрів України, більш ніж 300 інструкцій, велика кількість наказів Міністерства освіти і

науки, які визначають політику і стратегію реформування освіти на перехідному етапі, обумовлюють заходи з реалізації державної політики у сфері освіти [1].

Формування достатньої прогресивної законодавчої, нормативно-правової бази є одним з основних факторів, які мають забезпечити право громадян на освіту. Тому прийняття достатньої, дієвої законодавчої бази сфери освіти, гнучке своєчасне внесення змін у діючі закони, а також реалізація вже прийнятих законів та контроль за їх виконанням – актуальне, важливе, але при цьому й дуже складне завдання.

На наш погляд, на цей час в Україні в основному вже сформована нова, самостійна галузь законодавства – освітянська [2]. «Специфіка суспільних відносин у сфері народної освіти з усіма їх взаєминами і залежностями відбивається в регулюючих відносинах законодавчих актів і їх складових норм права. Правові норми фіксуючи цілісність загальних відносин у цій галузі, у свою чергу, утворюють власну систему з характерною для неї ієрархією рівнів зв'язків, структурою. Назвемо цю систему норм освітянським правом... Освітянське право можна вважати таким, що формується, постає як самостійна галузь права» [3].

Сучасна юридична наука визначає юридичний термін «галузь законодавства» наступним чином – це сукупність законів та інших нормативних актів (їх частин і статей), які регулюють однорідні і порівняно самостійні групи суспільних відносин. Під галуззю законодавства розуміють не будь яку сукупність актів, а тільки таку, де всі акти перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Галузі законодавства за назвами і змістом регульованих ними відносин в основному збігаються з відповідними галузями права [4]. Виходячи з наукового визначення юридичного терміну галузь законодавства можна стверджувати, що освітянське право як галузь стоїть в одному ряді нових галузей права. Освітянська галузь права визнана регулювати суспільні відносини у сфері освітянської діяльності. І зовсім не випадково те, що сфера освіти як система регулюється цілою галуззю права.

У сфері освіти України вже прийнята велика кількість нормативно-правових актів різного рівня, які мають одну ціль: забезпечити правове регулювання сфери освіти.

На нашу думку, формування української освітянської галузі законодавства пройшло декілька етапів.

Першим етапом еволюції освітянського законодавства стало обґрунтування нових підходів до цього процесу.

Другому етапу характерні заходи щодо теоретичного обґрунтування підготовки змін і доповнень до Закону України «Про освіту», проведення парламентських слухань із питань подальшого розвитку освіти, прийняття нової редакції закону 23 березня 1996 року, прийняття Основного Закону держави – Конституції України 28 червня 1996 року.

Третій етап пов'язаний з теоретичним обґрунтуванням ухвалення законів прямої дії, які б регулювали відносини у підсистемах освітньої галузі [5].

Четвертому етапу розвитку освітянського законодавства, подальшого розвитку галузі освітянського права властиве втілення в життя окремих положень законів прямої дії через розробку постанов, наказів, інструкцій та положень органів виконавчої влади. Це перш за все:

- удосконалення системи управління освітою;
- стандартизація змісту освіти, ліцензування, атестація та акредитація навчальних програм;
- гуманізація та демократизація освіти, методологічна переорієнтація процесу навчання на розвиток особистості [6].

П'ятий етап характеризується подальшим розвитком законодавства про освіту, а також прийняттям на загальнодержавному рівні єдиного стратегічного документа, який визначив довготривалі пріоритети державної політики у сфері освіти. Таким документом стала Національна доктрина розвитку освіти України, яка після ухвалення її другим Всеукраїнським з'їздом педагогічних працівників була затверджена Указом Президента України №347/2002 від 17 квітня 2002 року.

Національна доктрина визначила систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію й основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI століття. Уже в перші місяці після затвердження Національної доктрини Кабінет Міністрів України розробив і затвердив Державну програму «Вчитель», програму розвитку позашкільних навчальних закладів на найближчі шість років. Постановами Кабінету Міністрів України від 14 січня та 5 липня 2004 року затверджено Державні стандарти базової й повної загальної середньої освіти та початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Виконуючи свої контрольні функції вищий законодавчий орган країни – Верховна Рада України за останні три роки провела парламентські слухання «Про виконання законодавства щодо розвитку загальної середньої освіти в Україні» (16.10.2002 р.), «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» (13.05.2004 р.), День Уряду України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» (11.03.2003 р.) за результатами яких були прийняті Постанови Верховної Ради України з рекомендаціями Уряду щодо забезпечення законодавства в галузі освіти.

Реальності сьогодення потребують подальшої модернізації вітчизняної системи освіти. Час потребує внесення змін та доповнень діючих законодавчих актів. Саме тому профільний Комітет Верховної Ради України з питань науки й освіти зараз наполегливо працює над законопроектами «Про внесення змін і доповнень до Законів України «Про вищу освіту», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань освіти» (щодо створення належних умов для навчання дітей), «Про внесення змін до Закону України «Про позашкільну освіту», «Про виховання дітей та молоді», «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту)». Запропоновані зміни до діючих законів, прийняття нових законів пов'язані з необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти, недопущення суб'єктивізму у формуванні мережі загальноосвітніх навчальних закладів і змісту освіти, створення належних умов для навчання дітей, особливо з обмеженими можливостями, підвищення рівня соціальної захищеності педагогічних працівників, підвищення керованості галузі. Пропонується посилити соціальний захист педагогічних працівників, зокрема, збільшити розмір щорічної грошової винагороди педагогічним працівникам за сумлінну працю та зразкове виконання службових обов'язків; прирівняти діячів науки, культури та інших до сфери діяльності, які за рішенням навчального закладу беруть участь у навчально-виховній та іншій роботі, до педагогічних працівників; установити педагогічним працівникам пенсію в розмірі 80 відсотків заробітної плати; замінити наповнюваність загальноосвітніх навчальних закладів, в першу чергу, в сільській місцевості та при вивченні окремих предметів; законодавчо закріпити доплати за різні види педагогічної діяльності. Законопроектами уточнюються положення стосовно питань типології загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти, ліквідації навчальних закладів, відносин власності та

засад фінансування у сфері освіти, розміру заробітної плати за виробниче навчання і виробничу практику дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що навчаються у професійно-технічних навчальних закладах, порядку зарахування до загальноосвітніх закладів, напрямів та фінансування виховного процесу, забезпечення реалізації державних гарантій та отримання певного рівня освіти особами з обмеженими можливостями здоров'я тощо.

Таким чином, за останні більш ніж десять років в Україні сформована єдина система освітянського законодавства, яка має всі ознаки щодо визнання її окремою галуззю освітянського права. Для чого потрібне визнання системи освітянського законодавства окремою галуззю права? Насамперед, таке визнання підіймає цю галузь на новий, вищий рівень та дає змогу більш успішно реалізувати принцип пріоритетності розвитку системи вітчизняної освіти, а також дає змогу своєчасно вносити необхідні корективи до законодавства про освіту, обґрунтовувати його подальший розвиток, належним чином проводити системну кодифікацію.

Ми переконані, що вже сьогодні у вищих навчальних закладах, які готують майбутніх педагогів, необхідно започатковувати введення обов'язкової навчальної дисципліни «Освітнянське право» або «Правове регулювання освітянської діяльності», що сприятиме підготовці педагогічних працівників.

У Франції основним документом, що визначає усі аспекти педагогічної діяльності та регулює взаємовідносини всіх її учасників є Освітній кодекс (Code de l'éducation). У Кодексі об'єднано всі діючі законодавчі і нормативні акти, що декларують головні принципи державної політики в області освіти, деталізують механізми управління освітніми закладами та регламентують усі напрями діяльності початкової, середньої та вищої школи.

Освітній кодекс складається із двох частин, одна із яких присвячена законодавчому аспекту освітнього права та включає в себе закони і законодавчі акти. Друга ж частина регламентує всі аспекти освітньої діяльності за допомогою нормативних актів.

Частина «Законодавча» Освітнього кодексу вперше була опублікована в червні 2000 р., має силу діючого закону та відіграє визначальну відправну роль для законодавчої ініціативи. Законодавча частина складається із дев'яти книг, а саме: 1. Основні принципи освіти; 2. Управління освітою; 3. Організація шкільної освіти; 4. Заклади шкільної освіти; 5. Шкільне життя; 6. Організація вищої освіти;

7. Заклади вищої освіти; 8. Університетське життя; 9. Робітники системи освіти.

Перша і друга книги нормативної частини Кодексу з'явилися на світ у 2004 р., книга третя – у травні 2006 р. Ця частина Кодексу має віддзеркалювати відповідні книги законодавчої частини, тож в перспективі планується, що кожна книга законодавчої частини буде мати відповідну книгу нормативних актів, що її тлумачать і деталізують.

Наразі нормативна частина Кодексу присвячена трьом напрямам:

- основні принципи освіти;
- управління освітою;
- організація шкільної освіти.

Так у Статті L. 131-1-1 «Обов'язковість освіти» Розділу II «Цілі і завдання державного сектору освіти» Книги I «Основні принципи освіти» Першої Частини «Загальні положення» Законодавчої частини Кодексу сказано: «Право дитини на освіту має на меті гарантувати, з одного боку, надбання фундаментальних інструментів отримання знань, базових умінь, основ загальної культури, та, за бажанням, професійної і технічної підготовки, а з іншого боку, – освіта надає їй можливість розвивати свою особистість, постійно підвищувати рівень базової підготовки, залучитися до суспільного життя і користуватися своїми громадянськими правами».

У Книзі III «Організація шкільного виховання» Розділу II «Положення щодо викладання окремих дисциплін» секцію 8 присвячено викладанню громадянського виховання. Серед іншого там сказано, що навчання громадянському вихованню проводиться на всіх етапах шкільного життя, на основі республіканських цінностей, знання і повага до прав дитини, що обумовлені законами та міжнародними зобов'язаннями та розумінні конкретних ситуацій, які можуть призвести до порушення цих прав. Відповідно, подається інформація щодо ролі неурядових організацій, які опікуються дітьми.

Під час отримання переліку шкільного приладдя учні, серед іншого, отримують інформацію про товари, виготовлені шляхом експлуатації дитячого труда.

Викладання громадянського виховання включає в себе у початковій школі і коледжі, серед іншого, формування знань і повагу до проблем інвалідів та до їх інтеграції у суспільство.

Зкладам освіти переконливо рекомендують налагодити співпрацю із центрами роботи із інвалідами та всіляко заохочують контакти між учнями і інвалідами [11].

Громадянське виховання – це формування людини і громадянина. Воно відповідає трьом головним цілям:

- виховання громадянськості та вивчення прав людини через засвоєння принципів та цінностей, що започатковують та організують демократію і Республіку, через знайомство із закладами влади і законами, через розуміння правил громадського та політичного життя;
- виховання почуття індивідуальної та колективної відповідальності;
- навчання вмінню незалежного судження, зокрема, через розвиток критичної думки та через практику аргументованої дискусії.

Ці три цілі підготовлюють та роблять реальною участь учнів у громадянському житті. Таким чином, громадянське виховання ґрунтується одночасно на знаннях та практиці, які самі по собі є об'єктом роздумів. Громадянське виховання готує громадянина Французької республіки в рамках сучасної об'єднаної Європи та в умовах складної міжнародної ситуації. Вважаючи на важливість сімейного виховання, батьки учнів будуть проінформовані про ці цілі громадянського виховання.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши шкільні програми та інструкції до них, ми виявили, що головними цілями громадянського виховання для французького міністерства освіти є:

1. Формування індивіда і громадянина, спираючись на чіткі ціннісні орієнтири.
2. Прищеплення індивіду, в першу чергу, цінностей Республіки і демократії.
3. Виховання активного і відповідального громадянина, спроможного діяти на всіх рівнях сучасного суспільства, починаючи з місцевої громади, через національний рівень (Франція) та європейський (Європейський союз) до громадянина світу.
4. Передача цінностей, об'єктивного сприйняття сучасного світу та формування самостійності особистості.
5. Виховання спроможності майбутніх громадян будь якого походження інтегруватися до Французької республіки та Європейського союзу.

На перший погляд, намагання втиснути дитину у тісні рамки правил та умовностей «дорослого» суспільства та виховання у неї

самостійності, незалежної думки, вміння впливати на це суспільство та прагнути змінити його на краще, може здатися суперечливим, а тому нездійсненним. В дійсності відповідальний громадянин може впливати на суспільство, але цей вплив має відбуватися в умовах вільно усвідомленої поваги до загально прийнятих правил і цінностей цього суспільства. Громадянське виховання – це процес, що ставить перед собою завдання не формувати у молодій людині відчуття покори, повної підпорядкованості і меншовартості, але свідомого визнання своєї ролі у колективі, суспільстві, державі і світі.

Паралельно із офіційними цілями та у тісному зв'язку із ними суспільство ставить перед громадянським вихованням конкретні завдання, що, в свою чергу, виступають об'єктом жвавих політичних і філософських дискусій.

– Перше завдання витікає із щойно розглянутих цілей громадянського виховання – формування людини і громадянина майбутнього, тобто продовження поширювання республіканських і демократичних цінностей. Таким чином, громадянське виховання у школі здійснюється за програмами, розробленими офіційними установами на офіційне замовлення уряду.

– Громадянське виховання – це дисципліна, що знаходиться під колосальним соціальним тиском. Від нього (як і від усієї школи взагалі) багато чекають: бути найголовнішим інструментом інтеграції, згладжувати недоліки суспільства, сприяти встановленню громадянського миру та просто порядку в приміських зонах.

– Декілька уточнень щодо інтеграційної ролі громадянського виховання. Така його роль очевидна і простежується не тільки у програмах громадянського виховання (як приклад візьмемо програми з історії та географії), через систему цінностей і пріоритетів, які мають бути прищеплені кожному, хто живе на французькій землі, чи є він громадянином цієї держави, чи ні.

Література

1. Про виконання законодавства щодо розвитку загальної середньої освіти в Україні – К.: Парламентське вид-во, 2033. – С.10.
2. Красняков Є.В. Законодавство у сфері освіти – галузь самостійна // Віче. – 2003. – №9. – С.60-62.
3. Дорохова Г.А. Законодательство о народном образовании. Теоретические проблемы совершенствования. – М.: Наука, 1985. – С.23-24.
4. Юридична енциклопедія / За ред. Ю. С. Шемшученко та ін. Т.1. – К.: «Українська енциклопедія». 1988. – С.548-549.

5. Бачев Д.О. Освіта - пріоритетний напрям державної політики України // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. - 1999. - №9: Законодавство України про загальну середню освіту. – С.3.
6. Середня освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. За заг. Ред. В.С.Журавського. – К.: ФОРУМ, 2004. –1084 с.
7. Шкатулла В.И. Образовательное законодательство: теоретические и практические проблемы. Общая часть. – М.: Норма, 1996.
8. Зайчук В.О. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні // Вища освіта. – 2002. – №2-3.
9. Кремень В.Г. Освіта і наука України, шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
10. Ніколаєнко С.М. Сучасна законодавча основа в системі майбутніх освітніх та наукових процесів в Україні і світі // Вища школа. – 2003. – №4-5.
11. Code de l'éducation: Режим доступу до документа - http://dcalin.fr/textoff/code_education.html#3128

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ВОСПИТАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛАХ УКРАИНЫ И ФРАНЦИИ

Н. Е. Шабинский

В статье рассмотрено законодательное обеспечение процесса образования вообще и гражданского образования в частности в таких странах, как Украина и Франция. Проанализированы предпосылки, тенденции и проблемы, возникающие в процессе создания правовых основ функционирования образовательных заведений этих стран, особое внимание при этом уделено законодательным и нормативным актам, которые регулируют деятельность начальных учебных заведений.

Ключевые слова: гражданское воспитание, начальное образование, законодательное обеспечение, отрасль законодательства, гуманизация, демократизация, Образовательный кодекс, Украина, Франция.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LEGISLATIVE PROVISION OF CIVIC EDUCATION IN PRIMARY SCHOOLS OF UKRAINE AND FRANCE

Mykola Shabinskyi

The author of the article examines the legislative provision of the educational process in general and civic education in particular in such countries as Ukraine and France. Conditions, trends and problems that take place in the process of legal basis establishment for functioning of educational institutions in these countries are

analyzed. Special attention is paid to the laws and regulations that govern the activities in primary schools.

Keywords: *civic upbringing, primary education, legislative support, legislative branch, humanization, democratization, Education Code, Ukraine, France*

Шабінський Микола Євгенійович – к. пед. н., доцент кафедри германської і романської філології та перекладу Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, (м. Сєверодонецьк, Україна).
E-mail: nchabinski@yahoo.fr

Shabinskyi Mykola - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of German and Roman Philology and Translation of Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine).
E-mail: nchabinski@yahoo.fr